

Informacinė (ne)tvarka: kur suksime – į konfrontaciją ar dialogo link?

Auksė Balčytienė

Vytauto Didžiojo universitetas
aukse.balcytiene@vdu.lt
<https://orcid.org/0000-0003-3358-7912>
<https://ror.org/04y7eh037>

Santrauka. Šiuo straipsniu siekiama suaktualinti „informacinio integralumo“ (angl. *information integrity*) siekinį, kuris matomas kaip viena iš galimybių suartinti savuose interesuose išpajiniojusias, į poliarizuojančius diskursus įsitraukusias grupes. Taikant trejopą analizės prieigą, kuri krypta į „makro-mezzo-mikro“ lygmenis visuomenėse ir ten užsimezgančius interesus, straipsnyje kalbama apie tai, kad normatyviam požiūriui rasti ir įgyvendinti reikėtų pokyčių iš komunikacinės sistemos „vidaus“. Tam būtina aiškintis dabartinės žinių kūrimo sistemos spragas ir siūlyti veiksmus, kuriems vadovautų pačios medijų korporacijos ir socialiai atsakingi profesionalai, siekiantys aktyviai dalyvauti sprendžiant didžiuosius visuomenės uždavinius.

Esminiai žodžiai: informacinė networka, dezinformacija, poliarizacija, socialiai atsakinga žiniasklaida, informacinis integralumas, visuomenės atsparumas.

Šiame tekste panaudotos teorinės savokos buvo apmąstytos moksliniuose projektuose: TRANS-INTEGRAL („Transmedialios komunikacijos modelis žiniasklaidos atsparumui ir visuomenės informaciniam integralumui pasiekti“, projektą remia Lietuvos mokslo taryba (LMTLT), Nr. S-VIS-23-20, 2023-2025) ir DIACOMET (Fostering Capacity Building for Civic Resilience and Participation: Dialogic Communication Ethics and Accountability, ID: 101094816, 2023-2026).

Received: 01/01/2024. Accepted: 09/01/2024

Copyright © 2023 Auksė Balčytienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY\)](#), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Information (Dis)order: where do we Turn – Towards Confrontation or Dialogue?

Summary. *This paper proposes the idea of “information integrity,” conceptualized as a multidimensional strategy to bring together groups entangled in polarizing discourses and vested interests. The paper employs a threefold analytical approach, examining the “macro-mezzo-micro” levels to explore the social interests at each level. Furthermore, it argues that adopting a normative ideal of seeking social solidarity and informed citizenship necessitates changes from within the communications system itself. Such a task requires clarifying the gaps in the current system of knowledge production and proposing actions led by the media corporations themselves and by socially responsible professionals who want to play an active role in addressing society’s grand challenges.*

Keywords: *information disorder, disinformation, polarization, socially responsible media, information integrity, societal resilience.*

Pratarmė: sunkiai užčiuopiama realybė

Pastaraisiais metais tyrėjų dėmesys vis dažniau krypta į skaitmenizacijos procesų išryškintas socialines problemas ir informacinės įtampas, kurios pasireiškia algoritminio ir socialinio šališkumų išsauktais konfliktais, manipuliatyvaus ir akivaizdžiai žalingo turinio plitimu, netikrų naujienų, neapykantos kalbos ir privatumo pažeidimais.

Mokslininkai jau kurį laiką kalba apie vis labiau viešuose disputuose įsitvirtinančias sutrikusias ir disfunkcinės, bet ne įgalinančios, dialogiškos ir sutaikinti siekiančios komunikacijos praktikas (Bennett ir Livingston, 2020). Disfunkcine komunikacija įvardijami konfliktai, išpuoliai, radikalūs pareiškimai kelia pagrįstus iššūkius informuotam viešųjų klausimų svarstymui ir kitiems demokratiniais procesams (Grimmel, 2018; Menéndez, 2019).

Kita vertus, reikia pripažinti, kad įvairaus pobūdžio neigiamoms komunikacinėms apraiškoms, tokioms kaip dezinformacijos ir netikrų naujienų gausėjimas, kurios trumpai įvardijamos kaip informacinė netvarka ir „trikdžius“ auginančios praktikos, spręsti randasi ir akivaizdžių

(politinių) pastangų (Brogi ir kt., 2024). Europos Komisijos inicijuoti teisiniai dokumentai, kaip antai Skaitmeninių paslaugų aktas (angl. *Digital Services Act*) ar Europos žiniasklaidos laisvės aktas (angl. *European Media Freedom Act*), rodo aktyvias pastangas mesti iššūkį augančiai globalių platformų galiai krypti skaitmeninės komunikacijos praktikas pelno gamybos ir manipuliacijų kryptimi. Tačiau akivaizdu ir tai, kad disfunkcinę komunikaciją sužadina ne vien tik išaugusios technologinės galimybės auginti skaitmeninį turinį ir greitinti jo tekėjimą. Yra akivaizdžių prielaidų manyti, kad ne vien tik technologinės inovacijos yra visų bėdų šaltinis. Svarbiausiais neigiamų pasekmių aktyvintojais ir toliau išlieka įprastoje kasdienybėje tarpstančios socialinės galios ir kaskart naujai persirikiuojančių nelygybių išraiškos (Kreiss, 2018; Mansell, 2023).

COVID-19 patirtis parodė, kad „informaciniai trikdžiai“ suintensyvėja aktyvių socialinių permainų metu kaip atsakas į augantį netikrumą ir pasimetimą visuomenėje. Jau yra žinoma, kad visus socialinius sukrėtimus, tokius kaip pandemija ar ekonominės krizės, palydi ir dezinformacinės kampanijos. Kiekviena krizė tampa ne tik informaciniu itin sparčiai augančių faktų aprašu, bet ir intensyvių manipuliacijų epicentru. Visų jų dinamika „verda“ kokybiškai kvestionuojamoje transmedialioje skaitmeninės komunikacijos terpėje, kurioje susitinka ir mainosi socialiai atsakingos profesionalios žiniasklaidos diskursai ir melagingi strategiškai sukonstruoti pareiškimai.

Tiesą sakant, dezinformacija lydi absoliučiai visas krizes, nes ji pasižymi bent dviem savybėmis, kurios auditorijose aktyvina greito atsako reakciją ir kelia prieštaringus jausmus. Pirmiausia, visuose paveikiuose propagandistiniuose tekstuose yra bent dalis tiesos. Dar daugiau – dezinformacija siekia išoriškai tapatintis su žiniasklaida ir imituoti žurnalistiką, todėl agresyviai glemžiasi profesionalams įprastus reportažo, interviu ar apžvalgos žanrus. Be to, manipuliacijų kūrėjai vadovaujasi ir atskira ideologine darbotvarke, pagrįsta prieštaringa vertybių sistema: siekia menkinti, užsipulti, supriešinti ir kaltinti. Kaip tik tai kaitina varotojų vaizduotę, skatina įsitraukti ir būti aktyvia diskurso dalimi.

Tuo metu konstruktyvi politika ir sprendimų priėmimas yra suprantami kaip tikslas pasiekti racionaliai išreikštą ir motyvuotą sutarimą.

Akivaizdu, kad keičiantis globaliai skaitmeninės informacijos sistemai, atsirandant naujoms auditorijų praktikoms, įprastai profesionaliai ir atsakingai veikiančiai žiniasklaidai išgyventi kyla akivaizdžių sunkumų. Todėl būtina tirti naujus, realiose kontekstinėse sąlygose užsimezgančius žinių kūrimo modelius, taip pat ieškoti tyrimo ir situacijos analizės būdų, leisiančių suprasti atsiveriančias spragas, trukdančias pasitikėjimui, sutarimui ir tvarumui rasti.

Dvigubo gyvenimo (ne)išvengiamybė?

Transmedialios komunikacijos gniaužtai, regis, neišvengiamai krepia radikalėjimo link. Kita vertus, skaitmeninėse terpėse cirkuliuojantys diskursai tėra tik grandiozinio informacinio ledkalnio viršūnė. Tuo metu svarbiausi informacijos valdymo procesai yra užkoduojami sudėtingame socialinių ir technologinių infrastruktūrų labirinte.

Platformizacijos procesų poveikyje susiformuojančią šiuolaikinę viešąją erdvę sąlygoja skaitmenizuotos infrastruktūros, socioekonominių ir kitų ryšių eigoje konstruojama ir organizaciniais ryšiais palaikoma medijų ir informacijos ekosistema, kurioje cirkuliuoja duomenys ir informacija, algoritmiškai perkėlinėjamas dalyvaujančiųjų dėmesys ir plėtojamas (ekonominis, politinis, socialinis, kultūrinis) kapitalas (van Dijck ir Lin, 2022).

Sąryšyje su informacija ir naujomis žiniomis išlaikomame normatyviniame požiūryje pagrįstai siekiama tikėti, kad gyvybingoje medijų ekosistemoje (angl. *healthy media ecosystem*) natūraliai rasis visos sąlygos saviraiškai ir nuomonės laisvei plėtotis (UNDP, 2022). Dar daugiau, normatyvinis „gyvybingumo“ siekinys kreipia į episteminės lygybės ir teisingumo tarp informacijos mainuose dalyvaujančių piliečių jausmą: piliečiai turi turėti lygias teises gauti ir valdyti visą svarbią informaciją ir žinias, kurių reikia pagrįstam politinio dalyvavimo ar kasdienio gyvenimo apsisprendimui (Horowitz ir kt., 2024).

Tuo metu šiuolaikinėje skaitmeninėje erdvėje įsigyvena žinių nuotrupomis, manipuliacijomis palaikomas vartojimas, kuriam įtaką daro ir struktūriniu įvardijamas sisteminės – dar kitaip, tradicinės ir klasiki-

nės – žiniasklaidos neatsparumas. Algoritmiškai valdomą informacijos tekėjimą lemiančių procesų rezultatas – šiuolaikinės visuomenės įvairialypiškumas, kuomet poliarizacija, populizmas ir radikalios grupės kelia įvairių sunkumų pasaulio pilietinei visuomenei. Skaitmeninės terpės ypatybės (emocinis įsitraukimas, anonimiškumas) stiprina intuityvų pritarimą, o iš tariamo susirūpinimo kyla realių, netgi globalių grėsmių neigimas. Taip formuojasi „nepilietiškos visuomenės“ dariniai ir piliečiai praranda pasitikėjimą demokratinėmis institucijomis, taip pat žurnalistika bei žiniasklaidos institutu apskritai.

Dar viena poliarizacijos pasekmė – paviršinis ir nekritiškas informacijos vartojimas, taigi ir diskusijų kultūros regresas: skaitmeninis turinys ir kalba tampa vis primityvesni, dominuoja prieštaros. Būtent į tai – negilų ir paviršinį vartojimą ir suprastintą žinojimą – taikosi trečiųjų šalių (Rusijos, Kinijos) autoritarinės vyriausybės, kurios remia populistinius ir ekstremistinius elementus Europoje, o šie siekia pakeisti diskusijų kultūrą tradicinėse žiniasklaidos priemonėse ir internete, skirdami finansavimą ir vykdydami tikslingą dezinformaciją Europos Sąjungos (toliau – ES) stabilumui pakenkti. Dar daugiau – skaitmeninėje komunikacijoje dėl tam tikrų šios aplinkos ypatybių, tokių kaip laisvai generuojamas turinys, anonimiškumas, intensyvus ir spontaniškas bendravimo srautas, reikalaujamos atsakomybės ir atsiskaitomybės stoka, komunikacijos ribų pralaidumas ir kt., tokių kėslų sužadinta grupių poliarizacija gali būti dar spartesnė ir dar radikalesnė nei fizinėje erdvėje.

Trumpiau sakant, gyvename laiku, kuomet nebepakanka tiesiog peržvelgti jau aprašytas propagandos atpažinimo schemas (Wardle ir Derakhshan, 2017). Jau žinome, kad tiesiogiai veikia ne tik propagandos skleidėjas, bet ir neregimas organizatorius, kuris geba naudotis (rinkti ir skelbti) įvairiose šalyse skirtingų steigėjų, savininkų sukurtais populiariais (moderuojamais ir nemoderuojamais) komunikacijos kanalais (Vaišnys, 2016). Tinkamai neįvertinus spragų, kurių gali kilti dėl infrastruktūrinių ir kultūrinių komunikacinę veikėjų sąrangą užtikrinančios sistemos silpnybių, jos virsta veiksniais, lemiančiais visuomeninių santykių trapumą ir „įtrūkius“ visuomenės ryšių audinyje. To pasekmė – susiskaldžiusios ir pagal individualius interesus poliarizuotos grupės.

Viešojoje erdvėje suvešėjusi nepakantumo atmosfera ne tik trukdo ilgalaikių visuomeninių ryšių užmezgimui, bet ir skatina nepasitikėjimą valstybės institucijomis.

Kokią atkirtį reikėtų duoti tokioms tendencijoms? Kaip atpažinti ir dorotis su tokiu nepaliojamai intensyvėjančiu informacijos srautu ir manipuliacijų generuojamomis grėsmėmis? Kuo pasikliauti?

Tyrimai rodo, kad žiniasklaidos (žurnalistų, redaktorių, faktų tikrintojų) vaidmuo teikiant pilną, tikslią ir patikrintą informaciją yra išskirtinai reikšmingas užkertant kanalus skaitmeninės informacijos trikdžiams, tokiems kaip: dezinformacija, misinformacija, manipuliacijos, neapykantos kalba. Žvelgiant giliau, galima sakyti, kad profesionali žurnalistika ir žiniasklaidos sistema yra pajėgi sukurti savotišką „apsaugos tinklą“, į viešąją erdvę nepraleidžiantį radikalių pažiūrų. Tačiau ar tai veikia transmedialios komunikacijos sąlygomis? Ar gali būti taip, kad vien tik stiprindami žinojimą išspręsimė visuomenės poliarizacijos ir komunikacinės atskirties skaudulius?

Siekiant tvarkytis su paviršinio, nefokusuoto informacijos vartojimo problemomis, būtina dėmesį sutelkti į komunikacijos teisėmis pagrįsto kritinio samprotavimo, kuris remiasi žinių reikšmės analize, palaikymą ir plėtotę tiek vartojimo, tiek ir kūrimo etapuose. Mums trūksta naujausiais tyrimais pagrįsto modelio, kuris milžiniškame transmedialios komunikacijos (taip pat ir agresyvios propagandos) sraute sudarytų galimybę taikyti ir atpažinti patikimas ir profesionalias žinių kūrimo priemones.

Informacinis integralumas kaip vertybinė kategorija

Šiuolaikinės visuomenės transformacijas akceleruojantys procesai, tokie kaip ekonominių nelygybių, aplinkos, sveikatos, geopolitinės ir saugumo rizikos, jų fone sužadintas neapibrėžtumas, kurį dar labiau skatina plačios aprėpties skaitmenizacija ir platformizacija, neišspręstos socialinę atskirtį palaikančios ir grupių poliarizaciją stiprinančios priežastys (Kreiss, 2018), radikaliai ir iš esmės keičia žinojimo formavimąsi ir komunikacijos, žinių kūrimo bei perkūrimo procesus (Neuberger ir kt., 2023; Edenberg, 2021; Nieminen, 2019).

Susiformavusi „informacinė netvarka“ ir „informaciniai trikdžiai“ kelia iššūkius profesionaliai žiniasklaidai ir pilietinei visuomenei. Į psichografinėmis, socioekonominėmis bei kitomis charakteristikomis pasižyminčių auditorijų grupes nusitaikę duomenizacijos ir algoritmizacijos logika pagrįsti globalių platformų mechanizmai dar labiau išryškina didėjančią skaitmeninę ir informacinę atskirtį, segmentuoja ir poliarizuoja visuomenę.

Visa tai apsunkina siekį užtikrinti lygias galimybes visiems gauti kokybišką informaciją ir formuoti saugioms viešosioms informacijos erdvėms. Būtent tai kelia kliūčių *integralios*, t. y. komunikacijos teisėmis ir gebėjimais (Horowitz ir kt., 2024) įgalintos, pilietinės visuomenės egzistavimui (Balčytienė, 2021).

Kita vertus, daugybiniai susipriešinimai, kuriuos sąlygoja geopolitinės įtampos regione, gilėjančios socialinės krizės bei kultūrinė atskirtis, be to, eksponentiškai augantis poliarizaciją didinantis skaitmeninės informacijos srautas, skatina ieškoti būdų, kaip palaikyti ir plėtoti visuomenės informacinį integralumą, kuris skirtingų grupių ir tapatybių gyventojams padėtų jaustis oriai ir saugiai.

Iš to kyla išvada, kad pozityvų medijų ekosistemos gyvybingumą galėtų palaikyti informacinio turinio ir visų komunikacinių procesų suderintas ir patikimas veikimas – tai yra tai, kas vadybos moksle ir informacijos valdymo (angl. *information management*) tyrimuose įvardijama „informaciniu integralumu“ (angl. *information integrity*) ir netgi „vientisumu“ (UNDP, 2022). „Informaciniam vientisumui“ pasiekti svarbu, kad piliečiai turėtų prieigą prie patikimos, subalansuotos ir išsamių informacijos apie įprastus reikalus, politinius sprendimus ir veiksmus, veikėjus ir kitus dalykus. Turėdami tokią informaciją jie įsitrauktų į procesus, svarbius informuotam nuomonės formavimui (angl. *opinion making*) ir sprendimų priėmimui.

Kaip jau minėta, vienas šios transmedialios komunikacijos sąrangos dalyvių – žiniasklaidos sektorius – patiria struktūrinę ir verslo modelio kaitą. Taip pat daugybinių iššūkių kyla ir žurnalistikos sektoriuje dirbantiems žurnalistams. Todėl aktualu klausti, kaip veikia žinių kūrimo procesas šiuolaikinėje Lietuvoje? Kokios tarpininkavimo grandys mez-

gasi tarp klasikinės ir nemoderuojamos komunikacinių terpių? Kaip inicijuojami ir palaikomi diskursai bei kas lemia žinojimo pasiekiamumą? Kaip besiformuojančią transmedialios komunikacijos terpę veikia ES skaitmeninės strategijos ir kaip į tai reaguoja nacionalinė politika? Kiek įtrauki ir responsyvi yra žinių kūrimo sistema bei kaip tai siejasi su pasitikėjimu žiniasklaida ir žurnalistika?

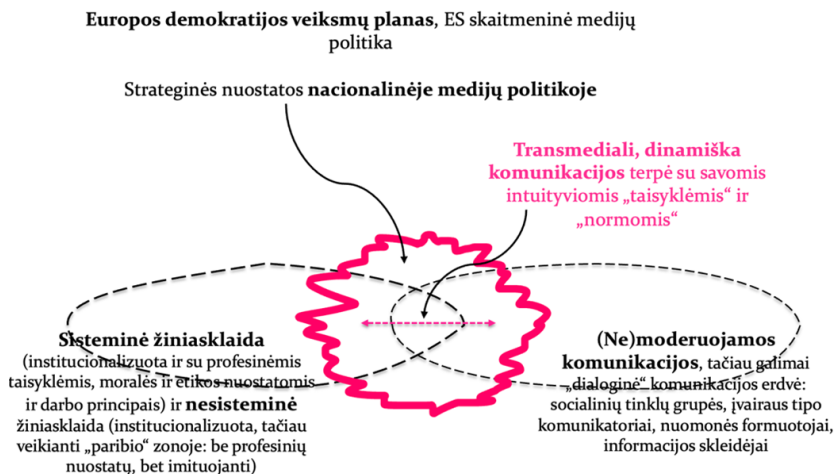
Medijų ekosistemoje komunikacija pagrįsta transmedialiais ryšiais, taigi atsakant į išsikeltus klausimus, svarbu remtis tarpdiscipliniuose tyrimuose taikomais transdiscipliniškumą atspindinčiais metodais. Pavyzdžiui, politinės komunikacijos atstovams svarbu aiškintis „episteminų bendruomenių“ (angl. *epistemic communities*) formavimąsi. Toks siekis geriausiai atsikartoja komunikacijos tyrėjų taikomoje kritinės komunikacijos perspektyvoje, kuomet siekiama aiškintis komunikacinės galios šaltinius ir medijuotas tos galios išraiškas. Dar daugiau, episteminės bendruomenės ir žinių tinklai yra svarbūs aiškinantis nuomonės formavimo eigą, kas aktualu tiriant demokratiniams procesams būdingus piliečių įgalinimą dalyvauti ir reikšti nuomonę (Kligler-Vilenchik ir kt., 2020). Medijų sociologijos atstovai tokias medijų aplinkas ir jų grupes tyrinėja kaip į tam tikrą tikslą orientuotas „medijų praktikas“ (angl. *media practice*) taikančias (profesines, interesų, kultūrines, atskirties ir kt.) bendruomenes arba kalba apie tokių grupių reprezentacijas.

Atsako į informacinę netvarką paieškose

Taigi svarbu teirautis, kokiomis kokybinėmis ypatybėmis turi pasižymėti šiuolaikinė (transmediali) komunikacinė aplinka, kad joje sužadintami žinojimo kūrimo ir (informacinį integralumą galimai palaikančių) vertybių ir principinių nuostatų „ramsčiai“ įgalintų visuomenės grupes ryžtingai ir atvirai sekti informacijos srautą, atsisipirti dezinformacijai, nepasiduoti nerimui?

Kad tai išspręstume, būtina ištirti šiuolaikinės Lietuvos žinių kūrimo ir mainų sistemą, jos kokybines charakteristikas ir jai įtaką darančius veiksnius. Žinių kūrimo visumą svarbu matyti kaip procesus, vykstančius transmedialioje skaitmeninės komunikacijos ir ryšių ekosistemo-

je, kurioje veikia tradicinės socialiai atsakingai dirbančios žiniasklaidos tekstai (rašytiniai, vaizdiniai, žodiniai ir kt.), sukurti remiantis profesinėmis nuostatomis bei principais, ir nesisteminės medijos, t. y. įvairiausios daugiau ar mažiau agresyvios alternatyvos, tarpstančios manipuliacijų tirštuose diskursuose (žr. 1 pav.).

1 pav. Transmedialios komunikacijos terpė ir medijų praktikoje užgimstančios elgesio „normos“.

Aukščiau pateiktoje iliustracijoje galime išvelgti, kad skaitmeninio turinio įvairovė gali būti suvokiama ne tik kaip rūpestį keliantis dalykas, bet ir kaip korekcinis idealas, apimantis tiek kultūrinį turinį, tiek informaciją, padėsiant išvengti poliarizuojančių ir filtruojančių patirčių. Turinio įvairovės siekinys neatmeta nešališko nuomonės radimosi. Jis kaip tik kreipia į galimybių gauti įvairią informaciją paieškas. Įvairovės trūkumas veda susiskaldymo ir atmetimo link. Tuo metu įvairovės principas reikalauja „vienodos prieigos prie konkuruojančių požiūrių į viešąsias vertybes“. Tad toks pozityvus žvilgsnis galėtų sprendimo, kaip turėtų tvarkytis informacinės networkos akivaizdoje, akstinu.

Šalia įvairovės akcento ir kitų socialinės infrastruktūros sričiai pri- skirtinų charakteristikų, transmedialios komunikacijos ekosistemoje svarbūs ir technologiniai dėmenys. Aktualūs įvairūs protokolai ir skai- tmeniniai technologiniai standartai, kurie remiasi iš vartotojų surinktais duomenimis, reikalingais informacijos judėjimo programavimui. Tuo metu socialinės infrastruktūros dedamosios yra medijų turinys ir jo val- dymo dėsniai, tokie kaip viešojoje politikoje formuojami sprendimai.

Žvilgsnyje į besikeičiančią skaitmeninių medijų ir transmedialios komunikacijos terpę išlaikytas normatyvinis siekinys pirmiausia ap- rėpia visų procesuose dalyvaujančių veikėjų atsakomybę (žr. 2 pav.). Siekiant užtikrinti svarbiausias visų piliečių laisves informacijos ir ko- munikacijos srityje, svarbus vaidmuo tenka globalioms platformoms ir nacionalinėms viešosios komunikacijos reguliavimo institucijoms (žr. 2 pav. Viešosios politikos veiksniai). Be neseniai įvestų ES reglamentų, siekiant apsaugoti vartotojų teises, dar reikia tobulinti platformų algori- tminės atskaitomybės ir duomenų naudojimo skaidrumo reikalavimus.

2 pav. Visuomenės informacinį integralumą sąlygojantys veiksniai ir veikėjai.

Apskritai kalbant, normatyviškumas šiame žvilgsnyje atsiskleidžia vertinant komunikacijos laisvę ir pilietiškumą – visa tai, ką svarbu aktu- alizuoti kalbant apie skaitmeninės viešosios erdvės svarstomąjį potenci-

alą (žr. 2 pav. Medijų aplinkos specifiškumai). Dialogiškumas reikalauja ne tik lygių galimybių įsitraukiant į skaitmeninės informacijos vartojimą ir žinių kūrimą. Dialogiškumo siekinys yra „demokratiją įgalinanti“ siekiamybė (žr. 2 pav. Auditorijų pasirinkimų ir dalyvavimo veiksniai).

Taigi svarbu orientuotis į žiniasklaidai ir žurnalistikai kylančias kliūtis profesionaliam turiniui parengti, kuris atitiktų skirtingų auditorijų interesus jaustis saugiai gaunant patikimas žinias, užsitikrinant supratimą ir pakantumą. Todėl būtina ankstesniuose tyrimuose įgytą žinojimą patikslinti struktūrinio žiniasklaidos atsparumo sąlygas koreguojant transmedialioje komunikacijos ekosistemoje veikiančių ir sprendimus priimančių politikos formuotojų ir ekspertų, medijų turinio kūrėjų ir kitų komunikatorių (žurnalistų, aktyvistų, nuomonės formuotojų, srities žinovų) įžvalgomis bei veiklos analize.

Šitaip žvelgdami, informacinį integralumą ir komunikacinį atsparumą vertiname kaip sudėtingą ir daugiasluoksnį reiškinių, kurio supratimas reikalauja į šalies kontekstą orientuotos, giliai įtraukios ir kritiniu sąmoningumu pagrįstos analizės, paremtos įvairiais ekspertiniais šaltiniais (Balčytienė ir Horowitz, 2023).

Rekomendacijos

Toliau pristatoma analitinė prieiga, kuria į atsparios demokratijos raidą kviečiama žiūrėti kaip į nuolatinės technologinės ir socialinės kaitos ir iš konkretaus konteksto kylančios visuomenės informavimo tradicijos sąveikos procesą. Dėl šios priežasties atsparios demokratijos ir visuomenės plėtotės idėja turi būti nagrinėjama kaip dialogo, svarstymų, interesų valdysenos (angl. *governance*) ir žinių bendrakūros (angl. *co-creation*) procesas su naujomis bendradarbiavimo formomis ir pasitikėjimo auginimo veiksmais tarp potencialių suinteresuotųjų šalių: valstybės institucijų, organizacijų (pvz., žiniasklaidos, mokyklų, bibliotekų, NVO) ir piliečių. Tik pasiekus tokio daugialypio pobūdžio susikalbėjimą, tikėtina, bus galima pereiti prie kalbos ir apie tvarią demokratiją.

Siūlomame normatyviniame požiūryje (žr. 3 pav.) pateiktos trys kryptys, kylančios iš pozityvaus skaitmeninės viešosios sferos apibrėžimo. Šiuo metu teisės aktų inovacijų galime rasti aukščiausiam sluoks-

nyje (žr. 3 pav. Skaitmeninė medijų politika) ir medijų turinio kūrimo sluoksnyje (žr. 3 pav. Medijų turinio kūrimo mechanizmai), susijusiame su turinio moderavimu ir veikiančiame kaip įtraukus, pagarbus ir laisvas pilietinis diskursas. Abi šios dedamosios brėžia tinkamas gaires, užtikrinsiančias įtraukią skaitmeninę komunikaciją, tačiau tikėtina, kad kaitos variklis yra nulemtas žmonių, t. y. viešojoje erdvėje dalyvaujančių kūrėjų, matymo ir vertybinių pasirinkimų. Tai reikštų, kad normatyviam požiūriui įgyvendinti reikėtų pokyčių iš „vidaus“, kuriems vadovautų pačios medijų korporacijos ir socialiai atsakingi profesionalai, siekiantys aktyviai dalyvauti sprendžiant didžiulius visuomenės uždavinius (žr. 3 pav. Veikėjai / turinio kūrėjai ir komunikacijos dalyviai).

3 pav. Struktūrinį medijų atsparumą (iš dalies) užtikrinančių sąlygų ir turinio kūrimo procesų sąveika.

Transmedialios komunikacijos terpė yra daugiasluoksnė, joje veikia įvairūs veikėjai, ji pasižymi daugiaaspektiškumu. Šioje terpėje veikia įvairūs veikėjai ir trina si įprastos komunikacijos ribos, seniau gerai atpažintos klasikinės žiniasklaidos tekstuose ar visuomenės pokalbių forumuose. Dabar visa tai veikia pramaišiu, o visuomenės nuomonė formuojasi diskursyvinio būdu, įtraukiant mainus ir derybas.

Siekiant sukurti gyvybingą ekosistemą, svarbu aiškintis visus ypatumus, nulemsiančius žinių sistemos pobūdį. Įtraukios diskursyvios er-

dvės poreikį galima užtikrinti tik esant daugybei viešųjų erdvių, kuriose gali dalyvauti įvairias vertybes puoselėjantys žmonės. Tačiau įtraukti sunku pasiekti, be to, ji priklauso nuo to, kokios ribos nustatomos tarp viešojo kalbėjimo ir privačios sferos.

Todėl svarbu įvertinti ir aprašyti europinės skaitmeninės medijų politikos ir nacionalinės teisinės aplinkos sąsajas ieškant sąlyčio taškų atsparios informacijos ir žinių mainų sistemos pagrindams kurti ir palaikyti (žr. 3 pav. Skaitmeninė medijų politika). Taip pat svarbu įvardyti žinių kūrimo ir vartojimo (per komunikacijos tezių realizavimą) specifiskumus, kuriems daro įtaką darbas transmedialioje aplinkoje, sąveikaujamoje klasikinės žiniasklaidos ir nemoderuojamos komunikacijos (žr. 3 pav. Medijų turinio kūrimo mechanizmai).

Tam, kad pavyktų viską įgyvendinti, reikia sekti sociokonstruktyvistine prieiga, kuria siekiama visuomenės atsparumo dermės (Hall ir Lamont, 2013; Humprecht ir kt., 2021) analizuojant ne tik objektyvias (strategines ir organizacines), bet ir subjektyvias – komunikacijos proceso dalyvių vertybinių pasirinkimų nulemtas – sąlygas (žr. 3 pav. Veikėjai / turinio kūrėjai ir komunikacijos dalyviai).

Kuomet kalbame apie kiekvieno individualų atsparumą ir atsparią demokratiją, svarbu matyti visuminį komunikacinį lauką kuriančių ir tarpusavio ryšių valdyseną palaikančių veikėjų – tiek institucijų, tiek ir žmonių grupių – vaizdą, taip pat ir jų tarpusavio ryšiuose užsimezgantį žinių turinį.

Pravartu vadovautis socialiniams mokslams įprasta analitine prieiga, kuri įvardijama trilype visuomenės atsparumo sąlygų vertinimo strategija, nes akcentuoja skirtingų visuomenės *makro-mezzo-mikro* lygių (Humprecht ir kt., 2020; Balčytienė ir Horowitz, 2023) sąveikoje atsiskleidžiančias sprendimų priėmimo, informacijos ir medijų vartojimo praktikas bei tokioje bendrakūroje atsirandantį žinojimą:

- Makro lygmuo – tai politinių sprendimų priėmimo lygmuo, kuriame valstybės viešosios medijų ir informacinės politikos strateginėmis nuostatomis brėžiami rėmai instituciniam atsparumui. Šis lygmuo turi savus instrumentus, kaip reguliuoti viešąjį gyvenimą, tokius kaip: įstatymai, valstybinės programos ir strateginės gairės aktualių problemų sprendimui.

- Antrasis pjūvis – mezzo lygmuo – tai organizacijų ar grupių sistema. Dar kitaip – aktyvūs dalyviai ir veikėjai, veikiantys struktūriniuose rėmuose, kurių ribas nustato makro lygmens teisinės nuostatos ar brėžia viešosios politikos gairės. Čia svarbu orientotis į žiniasklaidos darbo specifikos transformaciją ir kaitą bei profesinės ideologijos atsparumo garantus. Taip pat svarbu aiškintis ir kitų transmedialios terpės veikėjų (aktyvistų, nuomonės formuotojų) pasirinkimus komunikuojant numatytose teminėse srityse.
- Pagaliau mikro lygmuo – tai individualūs kiekvieno žmogaus ar grupės pasirinkimai, kaip veikti ir dalyvauti viešajame gyvenime pasirenkant atitinkamus kanalus. Čia svarbu aiškintis vartotojo reakcijas ir su žurnalistika sietinus lūkesčius.

Sekant trilype visuomenės atsparumo sąlygų vertinimo strategija, svarbu atlikti tokius veiksmus:

- Analizuoti ES skaitmeninės viešosios politikos teisės aktus ir identifikuoti strategines nuostatas bei jų atspindžius Lietuvos nacionalinėje teisėje, t. y. teisės aktuose (Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatyme ir susijusiuose įstatymuose bei norminiuose dokumentuose, kaip antai, Lietuvos Respublikos politinių partijų įstatymas, Lietuvos Respublikos rinkimų kodeksas ir kt.), tiesiogiai susijusiuose su informuotos pilietinės visuomenės elgsena. Taip bus identifikuotos nacionalinės viešosios politikos nuostatos ir įvardijamos (teisinės, kalbinės, vertybinės) spragos, brėžiančios gaires tradicinės žiniasklaidos veiklai ir atitinkamoms visuomenės informacinėms ir politinio dalyvavimo praktikoms transmedialioje skaitmeninėje aplinkoje formuotis.
- Tikslingai fokusuotis į „epistemiškai orientuotą“ skaitmeninėje žiniasklaidoje dirbančių žurnalistų grupę: faktų tikrintojus ir kitus redakcijose dirbančius profesionalus. Turi būti analizuojama šios grupės darbo praktika transmedialioje terpėje, kurioje cirkuliuoja žinios ir teikiama moderavimo paslauga, dialoginė, bet profesionaliai „nemoderuojama komunikacija“. Taip žvelgiant bus aprašytos

profesinės žurnalistinės nuostatos, analizuojama jų dinamika ir profesiniai (faktų tikrinimo, technologinių atviros interneto prieigos šaltinių programėlių) veiksmai, „rekonstruojantys“ faktinių žinių ir žinojimo kūrimo procesą profesionalumo aspektu tiek tekstų, tiek ir vaizdų formomis. Socialiniuose tinkluose ypač paveikus yra vaizdinis turinys, todėl svarbu tai analizuoti kaip dezinformacijos įrankį, kuris dėl visuomenės aktyvaus dalyvavimo vartojant ir kuriant socialinių medijų turinį tampa vis svarbesnis įreminant, išryškinant ir plėtojant aktualius socialinius bei politinius naratyvus.

- Aiškintis žiniasklaidoje ir socialiniuose tinkluose tikslinėse grupėse užsimezgančius viešuosius diskursus, identifikuojant jų kokybines charakteristikas, pagal galimybes pritaikant ir papildant svarstymų kokybės indekso metodiką. Tai leis aprašyti faktiškumo pasiekimo praktikas žiniasklaidos tekstuose, o inovatyvių technologinių sprendimų (giliojo mokymosi ir dirbtinio intelekto technologijų) priemonėmis aptikti kokybiniai impulsyviai susiformuojančio viešo skaitmeninio diskurso atributai leis analizuoti „nemoderuojamos komunikacijos“ įtaką žinojimo kūrimui ir kokybei (faktiškumui) nustatyti.

Pabaigos žodis: technologijų ar žmogaus transformacija?

Šiuolaikiniuose socialiniuose moksluose didžioji pastangų dalis yra nukreipta reaguoti į susiklosčiusias informacinės tinklo situacijas ir išskylančias rizikas. Toks požiūris yra neabejotinai pagrįstas ir turi privalumų. Kita vertus, negalima pamiršti ir normatyvinio siekinio, nukreipto brėžti gerosios komunikacijos praktikas ir ieškoti naujų etiškos komunikacijos išraiškos būdų.

Gyvenant sparčiai globalioms madoms atsiveriančioje ir dėl platformų įtakos besiformuojančioje komunikacijos aplinkoje, žiniasklaidos sektorius išgyvena pagrįstų sukrėtimų tiek dėl technologinių inovacijų ir būtinybės keisti verslo modelį, tiek ir dėl įsigyvenusios taip vadinamos „nepakankamumo“ praktikos: struktūrinio skaidrumo ir institucinės atsakomybės stygiaus, politinio angažuotumo, pasidavimo komerciniam

siekiui ir panašiai. Dezinformacijos poveikyje tokios spragos tampa dar akivaizdesnės.

Siekiant nustatyti veiksnius, prisidėsiančius prie informacinio integralumo ir visuomenės atsparumo plėtotės, nepakanka stiprinti klasikinės žinių kūrimo sistemas, tokias kaip žurnalistikos ir žiniasklaidos profesinis institutas. Ypač svarbu įvertinti kokybines naujų informacijos ir komunikacijos terpių charakteristikas ir įtaką integralumui bei demokratiniam tvarumui. Būtina suprasti, kaip viešosios medijų politikos (makro lygmuo) strateginės nuostatos realiai kreipia kasdienės komunikacinės teisės ir praktikos tokioje transmedialioje terpėje. Svarbu aiškintis, kokie vertybiniai principai kreipia žmonių pasirinkimus (*mikro* lygmuo) ir ką žiniasklaidos darbuotojai (*mezzo* lygmuo) gali pasiūlyti naujo ir įtraukaus, kad dalyvavimas medijų aplinkoje nebūtų mūšio laukas.

Literatūra ir šaltiniai

Balčytienė, A. (2021). Crisis of Agency in Central and Eastern Europe: From the Consolidation of Media Freedom to the Institutionalisation of Free Choice. *Javnost – The Public*, 28(1), 75–89. doi:10.1080/13183222.2021.1861404

Balčytienė, A. ir Horowitz, M. (2023). *How to assess national resilience to online disinformation? Comparing Finland and Lithuania*. Prieiga per internetą: https://digires.lt/wp-content/uploads/2023/02/D1.5_Policy-suggestions_DIGIRES-NORDIS-Policy-Brief.pdf

Bennett, W. ir Livingston, S. (red.). (2020). *The Disinformation Age: Politics, Technology, and Disruptive Communication in the United States*. Cambridge: Cambridge University Press.

Brogi, E., Nenadic, I. ir Parcu, P. L. (2024). *Media Pluralism in the Digital Era: Legal, Economic, Social and Political Lessons Learnt from Europe*. Routledge: London.

Edenberg, E. (2021). The Problem with Disagreement on Social Media: Moral not Epistemic. In E. Edenberg ir M. Hannon (red.), *Political Epistemology*. Oxford: Oxford University Press.

Grimmel, A. (red.) (2018). *The Crisis of the European Union: Challenges, Analyses, Solutions*. London: Routledge.

Hall, P. ir Lamont, M. (2013). *Social Resilience in the Neoliberal Era*. New York: Cambridge University Press.

Horowitz, M., Nieminen, H., Lehtisaari, K. ir D'Arma, A. (2024). *Epistemic Rights in the Era of Digital Disruption*. doi:10.1007/978-3-031-45976-4

Humprecht, E., Esser, F. ir Van Aelst, P. (2020). Resilience to Online Disinformation: A Framework for Cross-National Comparative Research. *The International Journal of Press/Politics*, 25(3), 493–516. doi:10.1177/1940161219900126

Humprecht, E., Esser, F., Van Aelst, P., Staender, A. ir Morosoli, S. (2021). The sharing of disinformation in cross-national comparison: analyzing patterns of resilience. *Information, Communication & Society*, 26(2), 1–21. doi:10.1080/1369118X.2021.2006744

Kligler-Vilenchik, N., de Vries Kedem, M., Maier, D. ir Stoltenberg, D. (2020). Mobilization vs. Demobilization Discourses on Social Media. *Political Communication*, 38(5), 561–580. doi:10.1080/10584609.2020.1820648

Kreiss, D. (2018). The Media are about Identity, not Information. In J. Boczkowski ir Z. Papacharissi (red.), *Trump and the Media*. The MIT Press: Massachusetts.

Mansell, R. (2023). Digital Technology Innovation: Mythical Claims about Regulatory Efficacy. *Javnost – The Public*, 30(2), 145–160. doi:10.1080/13183222.2023.2198933

Menéndez, A. J. (2019). The Existential Crisis of the European Union. *German Law Journal*, 14(5), 453–526. doi:10.1017/S2071832200001917

Neuberger, C., Bartsch, A., Fröhlich, R., Hanitzsch, T., Reinemann, C. ir Schindler, J. (2023). The digital transformation of knowledge order: a model for the analysis of the epistemic crisis. *Annals of the International Communication Association*, 47(2), 180–201. doi:10.1080/23808985.2023.2169950

Nieminen, H. (2019). Inequality, social trust and the media: Towards citizens' communication and information rights. In J. Trappel (red.), *Digital Media Inequalities: Policies Against Divides, Distrust and Discrimination* (p. 43–66). Gothenburg: Nordicom, University of Gothenburg.

United Nations Development Programme. (2022). *Information Integrity: Forging a pathway to Truth, Resilience and Trust*. Prieiga per internetą: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-02/UNDP-Information-Integrity-Forging-a-Pathway-to-Truth-Resilience-and-Trust.pdf>

Vaišnys, A. (2016) Rusijos propagandos praktika daro įtaką teoriniam komunikacijos modeliui. Informacijos mokslai/Information & Media, 2016, t.76, p. 7–25, doi: <https://doi.org/10.15388/Im.2016.76.10379>: <https://www.zurnalai.vu.lt/IM/article/view/10379/8325>

van Dijck, J. ir Lin, J. (2022). Deplatformization, platform governance and global geopolitics: Interview with José van Dijck. *Communication and the Public*, 7(2), 59–66. doi:10.1177/20570473221102199

Wardle, C. ir Derakhshan H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy-making*. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/information-disorder-report-version-august-2018/16808c9c77>

The Role of Video Content in *The New York Times* and *The Guardian's* Coverage of the Israeli War on Gaza

Asem Khaleel Kreishan

PhD Candidate

Faculty of Mass Communication

Department of Journalism

Cairo University

Kreishan.aseem2009@hotmail.com

<https://ror.org/03q21mh05>

Abstract: *The Israel-Hamas conflict has received widespread coverage from global media sources. The coverage has been extensive, including both conventional news channels and social media platforms, and includes a vast range of opinions and tales. Social media has substantially impacted the dissemination of knowledge, as seen by platforms such as TikTok, which have accumulated billions of views on material relating to this topic. The research revealed a significant discrepancy in the number of postings supporting Palestine compared to those supporting Israel. The battle has resulted in the dissemination of deceptive information and misinformation. Hamas has been prohibited from the majority of social media networks; however, its propaganda continues to flow on channels like Telegram. Local content artists in Gaza recorded their experiences and garnered substantial followings. The study investigates the utilization of video material by newspapers, with a specific emphasis on four key aspects: the characteristics of the content, the intended audience, video editing techniques, and the influence of this content on worldwide public perception. Video*

Received: 17/08/2024. Accepted: 01/10/2024

Copyright © 2023 Asem Khaleel Kreishan. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY\)](#), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.